

## Místo úvodu k bloku studií

\* \* \*

## KOMENSKÝ A JEHO CESTA SVĚTLA

Vzácní hosté, vážení kolegové, vážení studenti,

je mi ctí, že mohu vystoupit na Vašem setkání lektorů slovanských jazyků, sama se (vzhledem ke svému absoloriu i publikacím) za slavistku taky považuji. Úvodem mi dovolu alespoň zdůraznit, že si velmi vážím práce všech kolegů, kteří zprostředkovávají českou kulturu mimo domácí prostředí – je to důležité a potřebné poslání.

Téma mé dnešní přednášky je komeniologické, byla jsem pozvána k jeho proslovení u příležitosti Komenského zaokrouhleného jubilea, tedy 420. výročí jeho narození. S Komenského literárním odkazem se vzhledem ke své specializaci na starší českou literaturu pochopitelně vyrovnávám po celé své vysokoškolské působení, přiznávám, že s ohledem na velký počet jeho děl a mezinárodní prestiž jeho odkazu s poměrně značným ostychem. Odborným publikačním výsledkem se stala nakonec moje spolupráce na edici Cesta světla (spolu s Janem Kumperou, 2009), a v tomto kontextu se dnes pokusím o jistou komeniologickou aktualizaci.

Slyšíme-li jméno Jan Amos Komenský, uvědomujeme si asi nejspíš s ním související označení „učitel národů“, a zřejmě se nám vybaví především jeho spisy pedagogické jako je Didaktica, Informatorium školy mateřské, učebnice *Janua linguarum reserata*, *Orbis pictus*, *Schola ludus* a snad i jeho nejvýznamnější dílo filozofické – *De rerum humanarum emendatione catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských). Literární vědec se bude znovu pokoušet uchopit zase Komenského nadčasový Labyrint světa a ráj srdce, dílo, s jehož ukázkami dnes na literárních seminářích z díla Komenského my všichni pracujeme především.

Dovolu mi však nyní soustředit se především na téma edice Cesta světla, jak konečně už sám titul mého příspěvku napovídá. Výše zmíněná kniha zahrnuje

čtyři již dříve vydané<sup>1</sup> Komenského texty: *Via lucis*, *Anděl míru*, *Věječka moudrosti* a *Šťěstí národa* (vesměs psané původně latinsky), které spojuje ústřední téma moudrosti a světla. K jejich stručné deskripci alespoň uvádím, že spis *Cesta světla* (*Via lucis*; napsán r. 1641, vydán r. 1667) lze snad nejlépe charakterizovat slovy významného českého filozofa Jana Patočky (1907–1977), že je to de facto Konzultace v kostce, tedy *Via lucis* je stručným obsahem toho, co Komenský rozvedl ve svém šestidílném nedokončeném spise *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských; zkráceným uzuálním názvem: Konzultace) zachycujícím jeho základní téma – postup od pansofie k panireonii. Podobné základní téma, avšak s koncentrací na myšlenku mírového soužití národů, obsahuje i stručnější spis *Anděl míru* (*Angelus pacis*; o 22 paragrafech, napsán i vydán r. 1667) vzniklý u příležitosti aktuální situace – uzavření míru mezi Nizozemskem a Anglií (v nizozemské Bredě). V této souvislosti se nabízí uvést, že Komenský, který dosud vnímal soudobé války jako konflikt „Říma“ a reformace, se musel vyrovnat s faktem, že nyní spolu v bratrovražedném boji stojí dvě protestantské mocnosti (tedy Anglie a Nizozemí, jimž šlo především o dělení kolonií). Spis *Šťěstí národa* (*Gentis Felicitas*; napsaný r. 1654, vydaný r. 1659) profiluje ústřední téma ve vztahu s rozvojem vzdělanosti a ekonomiky. Zaujme i dnešního čtenáře stručností a živostí podání, odborníka konceptností a návrhem řešení problému. Nejméně známý spis naší edice, a to *Věječka moudrosti* (staročesky „koště“; obecně slova „metla moudrosti; vydaný v souboru spisů Komenského r. 1657 in *Opera didactica omnia*) se od výše uvedených textů liší svým akcentem pedagogickým – v jeho textu se Komenský v souladu s biblickým tématem oddělování zrna od plev<sup>2</sup> zabývá svými předchozími pedagogickými pracemi a hodnotí je, uvádí především to, v čem se svém pojetí mýlil. Konkrétně mu např. v jeho textu tehdy téměř obecně přijímané *Didaktiky* (1657) vadí všeobecnost; dále si např. uvědomuje, nakolik byl ve svých pedagogických požadavcích nereálný, a koriguje je zejména v tom smyslu, že zvládnutí latiny je celoživotní záležitostí, včetně samostatného vzdělávání (a latinu si nelze osvojit na úrovni vysokoškolského vzdělání, jak původně předpokládal).

Výše uvedené spisy nám kladou několik „komeniologických“ otázek, zvláště se v tomto kontextu nabízí spis *Cesta světla*. Ten totiž vyšel tedy až roku 1668, napsán však byl už roku 1641. Proč došlo k takovému dobovému edičnímu zpoždění? Jan Kumpersa v této souvislosti konstatuje<sup>3</sup>, že bezprostředním impulzem pro vydání tohoto spisu se stalo zřejmě až zpracování tématu ve spise o dějinách anglické Královské společnosti Thomasem Spratem (*The History of Royal*

<sup>1</sup> Dřívější vydání jsou buď už minimálně dostupná, nebo zastaralá (zejména v poznámkových aparátech).

<sup>2</sup> *Cesta světla*, 2009: 264 (par. 8).

<sup>3</sup> *Ibid.*: 16.

Society, 1667), jehož autor ani nezmněl z politických důvodů osobnosti spojené s obdobím anglické republiky, konkrétně Samuela Hartliba, a potažmo i Komenského. Hartlib (jako významný organizátor anglického vědeckého života) totiž pozval Komenského v r. 1641 do Anglie, aby tam realizoval reformu vzdělání dle své koncepce. Komenský, i přes podporu tehdejších vzdělanců (s obdivem k jeho dílu vznikla dokonce v Anglii učená skupina nazvaná komeniáni) nemohl kvůli změně politického klimatu v Anglii prosadit už vůbec nic. Ke Kumperově názoru si dovolím doplnit v Patočkových intencích jen fakt, že Komenský zřejmě dříve nechtěl publikovat svou Konzultaci „v kostce“. Její text, na kterém stále pracoval, pokládal totiž sám za svůj nejdůležitější spis, ke zveřejnění jeho stručných tezí se proto zřejmě rozhodl až pod tlakem politické situace – rozhořčila ho tedy absence významných osobností, které nebyly uvedeny z důvodů tehdejší změny politické situace.

Zvlášť v případě dalšího spisu edice, a to Věječka moudrosti je přitom podnětné uvést si, jak v něm Komenský zmíněnou kategorii reflektuje.<sup>4</sup> Dle Komenského je moudré posoudit vlastní chyby, moudré je poučit se z nich („dokud žijeme, jsme žáky moudrosti“<sup>5</sup>). Současně zjišťujeme, že právě téma moudrosti uvedené čtyři spisy spojuje: Cesta světla uchopuje téma, jak jí ve společnosti dosáhnout, a v této souvislosti Komenský uvádí jako nezbytné podmínky zejména všeobecné vzdělání a de facto (z hlediska dnešní terminologie) ekumenické náboženství. Ve spise Anděl míru přibývá idea, že cílem nejvyšší moudrostí je to, aby lidé žili v míru, a téma moudrosti je zde spojeno s politikou. Ve spise Štěstí národa Komenský přidává ke svému ústřednímu tématu ekonomické podmínky: moudrý je národ, který disponuje bohatými přírodními zdroji, navíc má dobré sousedy, se kterými může žít ve shodě a v míru.

V kontextu všech nově publikovaných spisů Komenského v knize Cesta světla se tedy nabízí uvažovat o tématu uvedeném v jejím názvu jako o metafoře, které v alegorickém výkladu znamená světlo Boží, v prvním přeneseném plánu – morálním – pak světlo moudrosti, konkrétně možnost, jak překonat bídu světa (a to především v 8. kapitole textu). Na cestě ke světlu autor promýšlí několik jejích stupňů a přitom jako důležitý nástroj rozvoje vzdělání zdůrazňuje knihtisk – božský vynález – a dále umělý jazyk, který by vzdělanost národů spojoval.<sup>6</sup> Ve spise Angelus pacis je Komenskému světlem nápravy opět pansofie, navíc zde zvýrazňuje téma revelace (tisk svého spisu Světlo z temnot dokonce na mírovém jednání, kam byl prizván, v Bredě jeho účastníkům prý dokonce rozdával).

<sup>4</sup> Tématem moudrosti ve spisech Komenského se naposledy zabývala, a to zejména ve vztahu ke spisu *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (zkrácovaném v názvu jako *Consultatio*) Dagmar Čapková, 2006: 33–46.

<sup>5</sup> Cesta světla, 2009: 265 (par. 1, 13).

<sup>6</sup> Taková myšlenka není pochopitelně původní Komenského. Byl informován o podobných pokusech umělý jazyk vytvořit (srov. Cesta světla, Praha 2009, s. 164).

Světlem ve Věžece míru je Komenskému skutečnost, že existuje povinnost spravedlivého posoudit své vlastní dílo a světlá možnost poučit se z vlastních omylů (a to dříve, než tak učiní lidé závistiví, nepřející a vůbec zaujatí).

Závěrem nutno shrnout, že Komenský v analyzovaných čtyřech spisech (a vůbec ve svém celém odkazu) spojuje téma moudrosti individuální s věcí veřejnou, cestu moudrosti spatřuje v cestě světla k vševědě, od vševědy k všenápravě a obecnému míru.

*Michaela Soleiman pour Hashemi*

### **Literatura:**

ČAPKOVÁ, Dagmar, 2006: Několik poznámek ke Komenského pojetí moudrosti. Urbánek, Vladimír – Rezníková, Lenka (red.): *Mezi Baltem a Uhrami, Komenský, Jednota bratrská a svět střeoevropského protestantismu (sborník k počtě Marty Bečkové)*. Praha: Nakladatelství Filosofia. 33–46.

HASHEMI, Michaela – KUMPERA, Jan, 2009: *Cesta světla*. Praha: ALMI.